

Simbol și realism în romanul *Fii cartierului nostru* de Naghib Mahfuz

Iuliana Manolache

Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, IV,

Arabă-Franceză

Nous proposons dans ce travail une étude de la manière dont le réalisme se mélange au symbolisme dans l'oeuvre de Nagouib Mahfouz, *Awlad Haratina* ("Les fils de la médina"). Le livre se compose d'un prologue et de cinq chapitres, dont chacun se concentre autour d'un personnage central qui joue le rôle de revitaliser chaque fois le récit.

Dans une première étape je vise l'analyse de la manière dont le narrateur programme la lecture du récit et les clefs qu'il fournit au lecteur pour l'aider dans le décodage des symboles. Et dans la deuxième partie je vais essayer de démontrer que recourir aux symboles c'est surtout une manière de parler de la réalité, car le narrateur joue, dans ce cas, sur la compétence du lecteur à bien comprendre le texte.

În lucrarea de față îmi propun să abordez modul în care realismul se împletește cu simbolismul în opera lui Nagīb Mahfūz, *Awlad Haratina* („Fiii cartierului nostru”). Cartea este alcătuită dintr-un prolog și cinci capitole, fiecare conturat în jurul unui personaj central care are rolul de a revitaliza de fiecare dată firul narațiunii.

Într-o primă etapă voi urmări în ce fel programează naratorul parcursul lecturii și ce chei îi oferă cititorului pentru a-l ajuta să decodeze simbolurile pe care i le propune. Iar în cea de-a doua parte voi încerca să demonstrez că recurgerea la simboluri este mai ales o manieră de a vorbi despre realitate, autorul bazându-se pe competența cititorului de a recepta în mod corect textul.

Să observăm în amănunt cum își construiește narațiunea simbolistica sa internă, mai întâi la nivelul onomasticii, iar în al doilea rând la nivelul evenimentelor narate.

Numele personajelor centrale ale operei nu sunt alese de către narator la voia întâmplării, ci ele vin să sugereze ceva, sunt simboluri lăsate spre descifrare unui cititor cooperant, care poate să depisteze ce se află dincolo ele. Spre exemplu, numele personajului central din primul capitol este 'Adham care ne trimite la numele Adam prin simpla elidare a consoanei „h”, la fel cum Idrīs ne sugerează prin sunetul inițial „i” și cel final „s”, precum și prin vocala lungă „ī” numele Iblīs, spiritul demonic, diavolul în universul religios islamic. Tot în

primul capitol numele soției lui 'Adham este 'Umayma diminutiv al substantivului arab 'umm, „mamă”, având aceeași semnificație cu cea a numelui biblic Eva („*Hawwāh* ... mama celor vii” – Geneza 3,20). Iar numele misteriosului personaj *Gabalāwī*, „Cel din munte”, derivat de la substantivul *gabal* „munte”, evocă numele divin *Ṣaddai* din Biblia ebraică (Numeri 24,4.16; Rut 1,20.21; Iov 5,17 etc.; Ps. 68/67,15; 91/90,1, pentru care unii au propus traducerea „Cel din munte”, după akkadianul *ṣadū*.¹

În al doilea capitol, numele atribuit personajului central este Gabal „munte”; el se leagă de „muntele lui Dumnezeu, Horeb” care are o semnificație deosebită în Exod (3,1; 4,27; Deuteronom, 1,2 etc., cf. 1Regi 19,8), cu referire la Moise. Folosindu-ne de același procedeu putem deduce că numele Rifā'a, care provine în limba arabă de la rădăcina r (ra'), f (fa'), ('ayn) - „a ridica, a urca, a înălța”, trimite la episodul Înălțării lui Hristos la cer (Marcu 16,19, Fapte 1,2-3, Luca 24,51), eveniment la care se face aluzie în finalul capitolului trei: *...Povestea vieții lui deveni o legendă miraculoasă, cu toții o repetau, în timp ce era cântată de rebab, mai ales episodul în care Gabalāwī îi ridică corpul pentru a-l îngropa în grădina din Casa cea Mare.*² (p. 304). Ceva mai puțin transparent este numele Qāsim, „cel care împarte” și este nevoie de întreaga narațiune pentru a-i înțelege rostul: într-adevăr, eroul celui de-al patrulea capitol are rolul de a recupera pentru ai săi drepturile acordate de însuși Gabalāwī și a le împărți cu dreptate. Cititorul care cunoaște viața și misiunea profetului Islamului îl poate recunoaște ușor pe Muhammad, preocupat de dreptate socială și care a stabilit mijloace concrete pentru ocrotirea celor săraci. În sfârșit, eroul celui de-al cincilea capitol, 'Arafa, al cărui nume înseamnă, în arabă, „știință, cunoaștere,” este cel care posedă secretele alchimiei, are o încredere nemărginită în progresul științei și care în finalul romanului va provoca moartea lui Gabalāwī.

„Nici o lege nu-i impune cititorului cum să citească, el dispune de libertate în interpretare, iar dacă un prim semnal al naratorului nu-i atrage atenția, iată că un al doilea simbol îi oferă posibilitatea de a opera între elementele unui text, de a face comparații, de a raporta anumite evenimente la altele.³” Deja am putut vedea că, atunci când simbolistica onomasticii nu este atât de evidentă pentru cititor, în relatarea evenimentelor apar indicii clare, care, prin înșiruirea lor progresivă îi oferă cititorului chei spre descifrare. Episodul cu care se deschide primul capitol este unul sugestiv pentru inițierea cititorului în acest tip de lectură: Gabalāwī îi

¹ Cf. Monica Broșteanu, *Numele lui Dumnezeu în Coran și în Biblie*, Polirom, 2005, p. 128.

² Toate citatele sunt preluate din romanul *Awlad Haratina*, Nagīb Mahfūz, ediția „Dar el-Adab”, Beirut, ediția a șasea.

³ Bourquin-Marguerat, p. 153-154.

cheamă pe cei cinci fii ai săi pentru a le face cunoscută decizia pe care a luat-o în legătură cu cel pe care-l desemnează dintre ei pentru a administra *waqf*-ul (patrimoniul destinat tuturor descendenților săi). Însă această decizie va determina revolta fiului cel mare, Idrīs care se vede îndepărtat din funcția care părea să i se cuvină de drept: *Mai ales Idrīs, în calitatea sa de cel mai mare dintre frați, va fi sigur desemnat să ocupe această funcție: nu încăpea urmă de îndoială. ... Făcu câțiva pași cât să se apropie de 'Adham, ridicându-și pieptul și înfoindu-se ca un cocoș ca să arate cât era de impunător, de puternic și de frumos față de fratele lui mai mic.* (p. 12-13). Dar la auzul veștii el nu-și poate stăpâni furia, ceea ce îl determină pe Gabalāwī să-i pedepsească nesupunerea alungându-l din Casa cea Mare: *Până și cu Idrīs, fiul cel mare al Fondatorului și aproape egalul lui în forță și în atitudine, lucrurile se încheiaseră prost* (p. 16). Revolta lui Idrīs trimite la răzvrătirea lui Iblis/Lucifer împotriva lui Dumnezeu. În Coran se spune că Allah, după ce l-a creat pe Adam, le-a cerut îngerilor să se prosterne dinaintea lui; îngerii s-au supus, dar Iblis a refuzat cu trufie (2,34) și a spus: „N-am să mă arunc la pământ înaintea unui om pe care l-ai creat din lut...” (15,33). Drept consecință, Allah îl blestemă pe Iblis.⁴ Ca și Idrīs, el este alungat pentru că se crede mai presus de toți și pentru că nu se supune voinței divine. Însă Idrīs se reîntoarce, asemenea lui Iblīs din Coran, respectiv diavolului întruchipat în șarpe din Biblie⁵, pentru a-l ispiti pe 'Adham/Adam să nu dea ascultare poruncii lui Dumnezeu: într-o bună zi, Idrīs revine umil în Casa cea Mare cerându-i lui 'Adham să treacă peste interdicția tatălui lor și să consulte registrul *waqf*-ului pentru a vedea dacă Gabalāwī l-a și dezmoștenit, după cel l-a alungat. Dacă 'Adham mai are urme de șovăială, acestea sunt risipite de soția sa 'Umayma, care îi spune: *...de ce să nu i te supui într-o problemă care ar putea să îți folosească atât ție cât și lui Idrīs și care nu face rău nimănui?* (p. 44). Și astfel cuplul calcă peste interdicția Fondatorului, însă sunt surprinși asupra faptului, lucru care duce inevitabil la expulzarea lor din Casa cea Mare: *Ieșiți amândoi din această casă!* (p. 49), este porunca marelui Gabalāwī ca răspuns la nesupunerea lor. Cititorul autorizat vede în această scenă reeditarea episodului „Ispitirii femeii” și cel al „Păcatului lui Adam” din Geneză 3,1-13, căci replica lui 'Adham la întrebarea lui Gabalāwī cu privire la cel care l-a împins să săvârșească această faptă este: *Diavolul!* (p. 48). Destinul cuplului 'Adham -'Umayma este unul deosebit de dur după alungarea lor din Casă: potrivit blestemului biblic (Geneză, 3,17-19), ei sunt forțați să muncească din greu pentru a

⁴ Mitul ființelor cerești căzute era larg răspândit în antichitate în lumea mediteraneeană: zeul Attar (Ugarit), Phaeton, „strălucitorul” fiul lui Eos „aurora” (la greci); are ecouri și în Biblie, unde slujește drept metaforă pentru trufia și decadența unor mari puteri pământești (Isaia, 14,12-14; Iezechiel 28). Literatura iudeo-elenistică (sec. I î.H. – II d.H.) avea să-l dezvolte mult (cf. *Traduction Oecuménique de la Bible*, Cerf, 1988, nota la Isaia 14,12).

⁵ Coran 20,120: *Diavolul îl ispiti spunând: „O, Adame! Îți voi arăta copacul nemuririi și al unei împărății nepieritoare!”*; cf. Geneză 3,1-6.

supraviețui greutăților vieții și mai ales pentru a-și crește cei doi fii – pe Qadrī și Hammām. La fel ca în episodul despre Cain și Abel din Biblie (Geneza 4,3-12), Qadrī , orbit de gelozie împotriva fratelui său Hammam, care se bucură de bunăvoința lui Gabalawi, îl ucide pe acesta și îl îngroapă în câmp. Fapta lui va ieși la iveală, fapt ce determină fuga lui Qadrī (cf. Geneza 4,12).

După o lungă perioadă de timp descendenții lui 'Adham și ai 'Umaymei, dar și cei ai lui Qadrī și ai lui Hind – fiica lui Idrīs, sunt conduși de un Intendent care se folosește de bătași pentru a-i asupri, ținându-i în mizerie – situație pe care o întâlnim și în Exod, în episodul despre suferințele israeliților ajunși robi în Egipt. În ajutorul lor vine un tânăr pe nume Gabal, în care cititorul îl recunoaște cu ușurință pe Moise: el provine din același clan, dar fusese înfiat de mic copil de către însăși soția Intendentului, căreia i se făcuse milă de el văzându-l părăsit în mijlocul străzii. Relatarea originii lui Gabal amintește de episodul biblic al nașterii lui Moise, care și el este adoptat în familia Faraonului (Exod 2,1-10). Deși se bucură de o poziție privilegiată, Gabal este afectat de situația alor săi și intervine ucigând un bătaș care tocmai îl maltrata pe unul dintre aceștia (cf. Exod 2,11-12) și-l îngroapă apoi, la fel cum făcuse și Moise: *Ridicără corpul și-l coborâră în groapă, după care Gabal așeză și ciomagul lângă el prăvălind pământ deasupra lui.* (p. 140). Simțindu-se amenințat în urma descoperirii acestei fapte de către Intendent și ajutoarele lui, el se refugiază în Sūq-el Muqattam (cf. Exod 2,15 - *Fuga lui Moise în Madian*). Aici, lângă o fântână, întâlnește două surori pe care le ajută să își umple ulcioarele cu apă (cf. Exod 2,16-17), după care face cunoștință cu tatăl lor, care este fermecător de șerpi (șarpele are o semnificație deosebită, căci apare în Exod 4,2-4 și 7,9-10 – când se preschimbă toiagul în șarpe, minune înfăptuită de Dumnezeu pentru Moise, la fel cum Gabal va învăța să lucreze cu șerpii pentru a-și încânta concetățenii). Gabal decide să meargă să locuiască în casa acestui om și se îndrăgostește de una dintre fiicele acestuia, pe care o va lua de soție (cf. Exod 2,21). Dar viața sa liniștită este tulburată de o întâlnire mai puțin obișnuită care are loc într-o noapte deosebit de întunecată în apropierea Casei celei Mari, pe o colină ce domină cartierul (cf. Exod 3,1). El îl întâlnește pe însuși Gabalāwī, pe care nu-l poate totuși distinge din cauza întunericului dens; se insistă mult pe această neputință de a-l vedea: *Era atât de întuneric precum într-un cuptor, până și stelele se ascundeau în spatele norilor.* (p. 176) (cf. Exod 3,2-6 - neputința lui Moise de a privi spre rugul de foc). Convorbirea dintre Gabal și Gabalāwī se conturează în jurul afirmării identității lui Gabalāwī și a recunoașterii situației grele în care se găsește clanul lui Gabal : *Nu te teme, căci eu sunt strămoșul tău Gabalāwī!* (cf. Exod 3,6) *...Clanul tău este și al meu, și lor le revine waqf-ul pe care l-am instituit, ei trebuie să-și*

recapete demnitatea pierdută și să dobândească o viață mai bună. (p. 177-178 – cf. Exod 3,7-8). În cele din urmă, cartierul se confruntă cu amenințarea șerpilor, de care îi va scăpa tot Gabal în urma promisiunii Intendentului de a le reda drepturile care le aparțin. Desigur Intendentul nu își va ține promisiunea, răzgândindu-se și hotărând uciderea lor (cf. Exod 14.5-6). Gabal nu renunță și își încurajează clanul să lupte (asemenea lui Moise în Exod 14,13), căci dușmanii care le vor moartea vor pieri: *Adunarea de spectatori se opri în capătul coridorului contemplând scena de parcă nu le venea să-și creadă ochilor. Iată pedeapsa tiranilor! le strigă Ridwan, poetul* (p. 196 - cf. Exod 14,28). În cazul în care cititorul nu va fi înțeles încă despre ce personaj e vorba, naratorul inserează un episod în care Gabal îi cere unui bătrân căruia cineva îi scosese un ochi să-i facă același lucru agresorului; într-adevăr, legea talionului este formulată în Biblie „ochi pentru ochi...” (Exod 21,24; Levitic 24,20; Deuteronom 19.21) și acest lucru a rămas în percepția populară mai mult decât caracterul restrictiv al preceptului (*i.e.* dacă ți-a scos un ochi, nu ai voie să-i faci mai mult de atât ca să-l pedepsești).

Ceea ce dă farmec lecturii este tocmai această împletire a simbolurilor, destinate de narator spre a fi descifrate de un cititor cooperant, cu un realism extrem de sugestiv, care nu-l lasă indiferent pe cititor, la orice nivel al înțelegerii simbolurilor s-ar afla.

Realismul la Nagīb Mahfūz se caracterizează prin prezentarea deosebit de pitorească a unei vieți simple, care capătă culoare mai ales în raport cu evenimentele care se desfășoară sau cu eroii care iau parte la aceste evenimente. Acțiunea are loc în cartier, un loc unde oamenii își duc viața lor obișnuită, sub asuprirea bătaușilor și amenințarea sărăciei: *Atunci ca și acum, cartierul nostru era zgomotos și suprapopulat; copiii, în picioarele goale și de abia îmbrăcați se jucau prin toate colțurile, creând un vacarm de nedescris și lăsându-și în urmă excrementele. Femeile se aglomerau pe pragurile caselor, una desfăcând frunzele de **mūlūkhyya**, alta cojind ceapa, cea de-a treia aprinzând focul, făcând schimb de bârfe și de glume sau, la nevoie, de ocări și blesteme. De dimineața până seara era un dute-vino continuu: plânsetele și cântecele nu încetau, la fel ca și bătaia tamburinei în ședințele de exorcism. Vânzătorii ambulanți treceau dintr-o parte în alta, sporovăielile și încăierările izbucneau ici și colo, pisicile mieunau, iar câinii lătrau în timp ce-și disputau cel mai probabil vreo grămadă de gunoi. Șobolanii alergau prin curte furișându-se prin găurile aflate în pereții caselor. Adesea se strângeau în grup ca să omoare vreun șarpe sau vreun scorpion. Cât despre muște, numărul lor nu era egalat decât de cel al păduchilor. Ele luau parte la viața locuitorilor mâncând din aceeași farfurie, bând din același pahar, lipindu-se de ochii lor sau chiar intrându-le în gură, ca și cum ar fi fost prieteni*

de nedespărțit. (115-116). Această descriere realistă a cartierului este urmată la o distanță foarte mică de relatarea episodului în care personajul Gabal este descoperit și adoptat de soția Intendentului, episod simbolic relatând originea lui Moise.

Această asociere a simbolisticii cu realismul capătă valențe diferite în lectură. Spre exemplu Idrīs (Iblīs/Lucifer), după ce e alungat din Casă, devine bătăuș, însă ceea ce-l surprinde și mai mult pe cititor după ce a descifrat simbolistica legendei răzvrătirii, este tocmai modul realist în care naratorul ni-l prezintă pe acesta: *Umbla de colo colo pe lângă Casă aruncând cele mai rușinoase blesteme, sau se așeza prin apropierea porții gol pușcă ca și cum ar sta la soare, fredonând în acest răstimp cântece obscene. ...N-avea grija hranei, căci întindea pur și simplu mâna după ea oriunde o găsea: prin localuri sau direct de pe șaretele vânzătorilor ambulanti, mânca până se sătura, după care pleca fără să mulțumească sau să plătească. Când avea chef de petrecere, intra în prima tavernă care-i ieșea în cale și bea **būza** până se îmbăta, ...apoi începea să spună glume obscene care-l făceau să se prăpădească de râs, iar câteodată se apuca să cânte și să danseze. Aceste petreceri se încheiau invariabil cu câte o încăierare, după care pleca salutând de rămas bun.* (p. 24-25).

Un alt exemplu sugestiv este imaginea surprinsă de narator după ce cuplul 'Adham/'Umayma este alungat din Casă de către Gabalāwī în urma neascultării poruncii: *Pentru a doua oară poarta Casei se deschise lăsându-i să iasă de data aceasta pe 'Adham și pe 'Umayma, alungați și ei. 'Adham ieși primul cărând o boccea cu haine, urmat de 'Umayma cu o altă boccea și cu câteva provizii de mâncare. ...Învins de oboseală și de deznădejde, își aruncă balotul la pământ și se așeză deasupra: „Să ne odihnim puțin!” zise el. 'Umayma se așeză și ea în fața lui și se puse pe plâns.* (p. 49-51). Reprezentarea cuplului edenic stând pe două boccele de haine în fața Casei și lamentându-se creează o imagine de o expresivitate neașteptată. Destinul lui 'Adham după alungarea din Casă ar trebui să fie unul deosebit de dur conform blestemului biblic (Geneză, 3,17-19), însă realitatea nu este atât de crudă, căci el ajunge de fapt vânzător ambulant de castraveți, în timp ce Idrīs își câștigă faima de bătăuș notoriu, încercând să-l atragă și pe 'Adham în afacerile lui necurate, fără să izbutescă totuși: *Și umplându-și buzunarele cu castraveți îi aruncă o ultimă privire disprețuitoare (lui 'Adham) după care dădu un picior șaretei și se duse.* (p. 58). Cei doi fii ai lui 'Adham (Cain și Abel din legenda biblică) se hrănesc cu feluri de mâncare cât se poate de populare, în special **ta'miyya** (fel de mâncare foarte popular până astăzi în Egipt): *Ei se întinseră pe nisip, la poalele Muqattam-ului, iar Hammam desfăcu batista cu dungi roșii în care se aflau bucatele: pâine, **ta'miyya** și ceapă verde.* (p. 68).

În capitolul al doilea, episodul adopției lui Gabal este relatat într-o manieră realistă, potrivit cadrului în care se desfășoară evenimentele de acest fel, chiar dacă în spatele acestei relatări se face aluzie la pasajul biblic al adopției lui Moise de către fiica Faraonului: *Ce ar fi devenit el dacă Hūdā hanem nu l-ar fi îndrăgit? Cu douăzeci de ani în urmă îl zărise bălăcindu-se în pielea goală într-o băltoacă plină cu apă de ploaie. A rămas uitându-se la el în timp ce inima ei lipsită de bucuria maternității se înduioșa privindul. Trimise pe cineva să i-l aducă în timp ce el plângea speriat. S-a interesat de el și a aflat că era orfan și că era crescut de o vânzătoare de orătănii.* (p. 131). Râul din Biblie s-a transformat într-o băltoacă, iar cea care se ocupă cu creșterea copilului nu este decât o vânzătoare de orătănii. În același timp Marea Roșie menționată în Biblie, care-i va înghiți pe Faraon și pe trupele sale (episodul Trecerea Mării Roșii, Exod 14,1-31), este simbolizată aici printr-o groapă săpată de Gabal și de oamenii lui care de asemenea îi va înghiți pe rivalii acestora: *Deodată pământul s-a căscat la picioarele lor, iar ei se prăvăliră în fundul unei gropi adânci.* (p. 196).

Conturarea personalității eroilor romanului, personaje simbolice cu un rol esențial în intriga narațiunii, este întregită de realismul celorlalte personaje: *Cât despre locuitorii cartierului ei erau oameni de rând, și printre ei se numărau vânzători ambulanti, buticari sau cafegii, o bună parte dintre ei erau cerșetori, iar toți cei care puteau se transformau în mici traficanți de hașiş și de opiu.* (p. 115).

Chiar dacă simbolurile nu par totdeauna ușor descifrabile pentru cititor, realismul vine nu numai să aducă o pată de culoare, cât mai ales să evidențieze aceste simboluri, creând un contrast între realitatea prezentată de narator și realitatea metafizică din spatele ei, sugerând ideea de sens, de direcție a istoriei umane, chiar când eroii sunt oameni de rând, aparent insignifianți. Aici rezidă originalitatea narațiunii, în împletirea acestor două nivele astfel încât, dacă latura simbolică nu este depistată întotdeauna sau dacă nu este corect interpretată, realismul vine să evidențieze acest salt între cele două planuri, sau, dacă simbolurile sunt corect interpretate atunci realismul integrat în planul simbolic aduce expresivitate și naturalețe povestirii.

Bibliografie:

Adam, J.M., *Analiza povestirii*, traducere de Sorin Pârvu, Memos, Institutul European, 1999.

Badre-Hagil Hafida, *Naguib Mahfouz, Récits et codes culturels*, Éditions Harmattan, 2001.

Genette, G., *Figures III*, Éditions du Seuil, Paris, 1972.

Eco, U., *Lector in fabula, ou la Coopération interprétative dans les textes narratifs*, Grasset, Paris, 1985.

Eco, U., *Les limites de l'interprétation*, Grasset, Paris, 1992.

Eco, U., *Six promenades dans les bois du roman et d'ailleurs*, Grasset, Paris, 1994.

Marguerat, D., Bourquin, Y., *Pour lire les récits bibliques*, Les Éditions du Cerf - Labor et Fides-
Novalis, Paris – Genève - Montréal, 2002, deuxième édition.

Ricœur, P., *Du texte à l'action* (Essais d'herméneutique; 2), Éditions du Seuil, Paris, 1986.

Ricœur, P., *Temps et récit* (L'ordre philosophique), Éditions du Seuil, Paris, 1983-1985.

Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, Romanian Bible Society, 2005.

Coranul, traducere din limba arabă: George Grigore, București, editura Herald, 2006.